

СУ "ДИМИТЪР РОХОВ" гр. СЛИВЕН

УТВЪРЖДАВАМ
ДИРЕКТОР:.....
НАТАША ИВАНОВА

ПРОГРАМА ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА РАННОТО НАПУСКАНЕ НА УЧИЛИЩЕ 2022/2023 година

Програмата е създадена на основание чл. 263, ал. 1, т. 8 от Закона за предучилищното и училищно образование

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Програмата на СУ „Димитър Рохов“ – Сливен за намаляване дела на учениците, преждевременно напуснали образователната система, е разработена в контекста на Европейската платформа срещу бедността и социалното изключване, на предложената от Европейската комисия „Стратегия за интелигентен устойчив растеж „Европа 2020“ и на препоръките, направени във връзка с тях по отношение превенцията на социалното изключване и за по-добро образование и грижи в периода на детството, насочени към осигуряване на всички деца на възможности за най-добър старт в живота. Тя е съобразена с рамковите европейски и национални документи и определените приоритети за развитие в сферата на средното образование. Програмата кореспондира с темата за приобщаващото образование като предпоставка за предотвратяване на социалното изключване.

Достъпът, участието и възпитанието в областта на културата и спорта играят важна роля в борбата с бедността и социалното изключване за насърчаване на по-широко социално приобщаване, като благоприятстват личностното развитие.

Настоящата програма конкретизира заложените политики, мерки и дейности в Стратегията за ограничаване на отпадането от училище и намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система в област Сливен, съобразно спецификата и конкретните условия в Спортно училище „Димитър Рохов“

Програмата за превенция на ранното напускане на училище е част от училищната политика във връзка с прилагане на Механизма за съвместна работа на институциите по обхващане и включване в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст, приет с ПМС № 100/08.06.2018 г., както и в други национални, областни, общински и училищни политики с такава насоченост.

ПРОГРАМАТА ПРЕДСТАВЯ:

1. Определяне целите на програмата
2. SWOT анализ на моментното състояние на училището по отношение на наличието на рискови групи ученици, застрашени от отпадане.
3. Дефиниране на дейности за постигане на целите на Програмата:
  - Идентифициране на рискови групи от ученици;
  - Промяна в нагласите за учене на децата, с цел повишаване мотивацията на учениците;
  - Работа с родители и Обществен съвет
  - Работа с учителите

- Работа на екипа по обхват и задържане
- Компенсиране на ефекта от преждевременното напускане на училище

II. ЦЕЛИ НА ПРОГРАМАТА

- Създаване на положителни нагласи към учебния процес и повишаване на интереса и активността на учениците застрашени от отпадане
- Създаване на подкрепяща среда за учениците в училище.

III. АНАЛИЗ НА МОМЕНТНО СЪСТОЯНИЕ В УЧИЛИЩЕТО

СУ „Димитър Рохов“ - Сливен е единственото спортно училище на територията на областта. В него се обучават ученици както от областта, така и от цялата страна. Дейността на Спортно училище „Димитър Рохов“ е ориентирана към личностно развитие и израстване на учениците чрез спорта и учебната дейност.

В началото на учебната 2022/2023 броят на обучаващите се в училище е 318 ученици от V до XII клас, които се приемат в съответствие с изискванията на Наредба 1 за условията и реда за прием и специализирана подготовка на учениците в спортните училища. Формирани са 14 паралелки, при целодневна организация на учебно-възпитателния процес. Етническият състав е почти еднороден, с преобладаване на ученици от български произход и малък процент ученици от турски етнос и незначителен процент ученици от ромски произход.

Всеки класен ръководител е запознат със случаите на деца в риск от отпадане в класа. Той предоставя необходимата информация на ръководството на училището или при необходимост и на други институции за работа с деца. Класните ръководители отделят специално внимание при работата си с тези деца – провеждат индивидуални разговори с тях, търсят съдействие и подкрепа от родители (настояници), треньори и педагогически съветник.

Като се имат предвид процесите в българското общество, могат да се обособят няколко причини за отпадането на учениците от училище:

- ✓ Промяна в ценностната система по отношение на смисъла от образование. Това поражда слаба мотивация за учене, изразяваща се в незаинтересованост към учебния процес, голям брой отсъствия по неуважителни причини, слаб успех, лоша дисциплина.
- ✓ Заминаване на част или цялото семейство в чужбина поради икономически причини – безработица, ниски доходи, понижен жизнен стандарт. Децата често са отглеждани от роднини, които не успяват да осъществят необходимия контрол върху тях.
- ✓ Противоречия, конфликти, кризи в семействата

- ✓ Влияние на рисковите неформални групи или приятелската среда.

Проблемът с ранното напускане на образователната система изисква добра координация между всички заинтересовани страни и институции на национално, регионално, местно и училищно ниво.

Превенцията на ранното напускане на училище е свързана с изграждане на система от дейности. Качеството на планиране е решаващо условие за усъвършенстване на организацията, структурата и методиката на обучение в училището. Прилагането на съвременни методи на обучение, отговарящи на интересите на подрастващото поколение е една стабилна основа за изграждане на успешни млади хора.

SWOT – анализ

Силни страни

- Квалифицирани учители
- Интерактивни методи на обучение, използване на ИКТ в учебно-възпитателния процес
- Възможности за спортни изяви – класиране на призови места на републикански и международни състезания
- Създаване на среда за екипна работа, доверие и уважение към другите – учителите, треньорите и възпитателите, съдействат за формиране на толерантност и разбирателство между учениците.
- Работа по национални и международни програми и проекти, вкл. „Еразъм +“ – опознаване на света, създаване на приятелства, споделяне на добри практики, обмяна на опит
- Работа по проект „Равен достъп до училищно образование в условията на кризи“ и Занимания по интереси - Тези проекти дават възможност за по-качествено образование и по-пълно обхващане на учениците в училищното образование чрез дейности за преодоляване на затруднения в обучението и пропуски при усвояването на учебното съдържание, както и развитие на потенциала и възможностите им за успешно завършване на средно образование и за бъдеща професионална, социална и личностна реализация
- Прилагането на Постановление № 328 на МС от 21.12.2017 г. за условията и реда за получаване на стипендии от учениците след завършено основно образование даде възможност на училището да подпомогне ученици от социално слаби семейства със стипендии за достъп до образование с цел предотвратяването им от отпадане; предоставяне на стипендии за отличен успех и за изяви и даровити деца
- Безплатно столово хранене
- Безплатно общежитие
- Безплатни учебници до 7 клас

- Извършване на дейности по превенция на отпадането от училище - Ежемесечно класните ръководители представят справка за допуснатите отсъствия по уважителни и по неуважителни причини. Изпращат се уведомителни писма до родителите и до социалните служби. Нарушенията се отразяват в училищната документация.

Слаби страни

- Недостатъчна роля на ученическото самоуправление за създаване на подкрепяща среда за ученици, застрашени от отпадане
- Липса на достатъчно ефективни механизми за справяне с проблема
- Недостатъчно ефективно включване на родителите на децата от рисковите групи
- Недостатъчно ефективни механизми на институциите за мотивиране на родителите
- Голям брой отсъствия по уважителни и неуважителни причини на учениците, като на училището се възлага изключителното задължение да се грижи за присъствието на учениците в училище без достатъчната обвързаност и ангажираност на социалните институции и семейството.

Възможности

- Изготвяне на училищна програма и план с конкретни цели, мерки и дейности; определяне на комисия и ангажирани лица
- Създаване и актуализиране на регистър на застрашени от отпадане деца, поддържане на база данни, разработване на индивидуални програми за всяко застрашено дете
- Кандидатстване по различни проектни предложения, насочени към финансиране на превантивни по отношение на отпадането дейности
- Ранно идентифициране на децата в риск чрез проучване на техните потребности и интереси
- Прилагане на нови подходи в работата с родителите – алтернативни родителски срещи, активно включване в общи дейности, работа на училищното настоятелство с родители на застрашени от отпадане ученици
- Ефективно включване на училището и ресурсите на местната общност при реализиране на дейностите за превенция на отпадането от училище
- Обучение на педагогическия екип да идентифицира и решава социалните, образователните, поведенческите и други проблеми, които поставят децата в риск от отпадане
- Разработване на обучителни, извънкласни и извънучилищни програми за мотивиране и задържане на децата, консултиране, професионално ориентиране и активна работа със семейството
- Периодична оценка и актуализиране на мерките

- Разширяване на връзките с извънучилищните институции.
- Популяризиране на образованието като предпоставка за успешна професионална и личностна реализация сред родители и ученици на родителски срещи
- Прилагане на споделени добри практики в работата на училището по отношение на превенцията на отпадането на учениците от образователната система

Рискове

- Недостатъчни грижи, контрол и заинтересованост от страна на родителите
- Липса на ефективни санкции за родителите от страна на институциите
- Нисък жизнен стандарт на част от населението
- Проблеми в семействата, водещи до отпадане на децата от училище
- Липса на финансови възможности за подкрепа на застрашени от отпадане деца
- Негативно влияние на приятелската среда, на „улицата“
- Липса на обществена подкрепяща среда
- Миграционни процеси, честа смяна на местоживееенето

IV. ДЕЙНОСТИ ЗА ПОСТИГАНЕ ЦЕЛИТЕ НА ПРОГРАМАТА

Дейностите са насочени към:

- превенция на преждевременно напускане на училище
- интервенция на преждевременно напусналите училище
- компенсирание на ефекта от преждевременното напускане на училище

Дейност	Отговорник	Срок	Индикатор
ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА РИСКОВИ ГРУПИ			
Създаване на ЕКИП ЗА ПРЕВЕНЦИЯ	Директор Екип за превенция	до 05.09.2022 г. постоянен	Наличие на Заповед на Директора, брой заседания на комисията
Проследяване на отсъствията на учениците и причините за тях	Класни ръководители	постоянен	Брой отсъствия, извинителни бележки
Проследяване на преместването на учениците в други училища	Класни ръководители	постоянен	Брой преместени ученици
Ежедневно и коректно отразяване на отсъствията в учебните часове	Учители по учебни предмети	постоянен	Брой отсъствия
Планиране и осъществяване на контрол за редовно вписване на отсъствията на учениците и начина, по който се извиняват отсъствията	Директор, ЗДУД	постоянен	Брой извършени проверки
Поддържане на актуален регистър на ученици, застрашени от отпадане. Идентифициране на учениците в риск от отпадане	Педагогически съветник, класни ръководители	постоянен	Изготвен и актуализиран регистър
Актуализиране състава на училищния координационен съвет /КС/, изготвяне план за дейността му и изпълнение на набелязаните в него задачи.	Директор, ЗДУД, Педагогически съветник, КС	31.08.22 / за състава на КС/ - 19.10.2022/ за плана/ –текущ / за изпълнението/	Наличие на заповед за КС Изготвен план за дейността на КС Брой проведени дейности
ДЕЙНОСТИ ЗА ПРОМЯНА В НАГЛАСИТЕ ЗА УЧЕНЕ			
Да на четенето. Организиране на обща дискусия за ползата от четенето.	Възпитатели	Януари, 23 г.	Брой включени ученици
Литературно четене. Стихове, посветени на любовта.	Възпитатели	февруари, 23 г.	Брой включени ученици
Четене на стихове от съвременни автори в деня на поезията 21 март.	Възпитатели	Март, 23 г.	Брой включени ученици
Запознаване с живота и творчеството на	Възпитатели	април, 23 г.	Брой включени ученици

автори на хумора и шегата – Радой Ралин, Доньо Донев и други.			
Будителите днес. Разговори по темата.	Възпитатели	ноември, 22 г.	Брой включени ученици
Беседа по темата: Моята любима книга по повод 23.04. – Световен ден на книгата.	Възпитатели	април, 23 г.	Брой включени ученици
Вечер, посветена на творчеството на Стоян Михайловски	Възпитатели	май, 23 г.	Брой включени ученици
Българските олимпийци. Знаем ли кои са?	Възпитатели	юни, 23 г.	Брой включени ученици
Кой е Дан Колов? - запознаване с живота на Доно Колев Данев по повод 130 г. от неговото рождение.	Възпитатели	декември, 22 г.	Брой включени ученици
Запознаване с живота и творчеството на родения в с. Жеравна български писател Йордан Йовков.	Възпитатели	октомври, 22 г.	Брой включени ученици
В очакване на Коледа – адвент с коледни истории.	Възпитатели	декември, 22 г.	Брой включени ученици
Запознаване на учениците и родителите с училищната документация по време на часа на класа и родителските срещи – Правилник за дейността на училището, Правилник за дейността на общежитието, етичен кодекс и др.	Директор, ЗДУД, Педагогически съветник, Класни ръководители	Септември- октомври	Брой проведени срещи
Провеждане на индивидуални разговори за мотивация за учене с ученици от различни класове	Педагогически съветник	Постоянен	Брой проведени разговори
Работа на педагогическия съветник по мерките за отсъствията и преждевременното отпадане на учениците от училище.	Педагогически съветник	Постоянен	Брой проведени срещи

Използване на електронен дневник и обучителни платформи /УЧА СЕ/ за обмен на информация и други, поддържане сайта на училището	Ръководител на Направление ИКТ, учители	Постоянен	
Активна работата на ученическия съвет и повишаване ролята на ученическото самоуправление. Включване в плана на училищния ученически съвет дейности за създаване на подкрепяща среда.	Педагогически съветник Класни ръководители Председател на УС	Постоянен Октомври, 22 г.	Брой проведени срещи на ученически съвет и протоколи Брой проведени дейности
Провеждане на състезание – викторина „Спортната слава на България” - популяризиране на успели спортисти, развитие на умения за работа в екип	Педагогически съветник	Ноември, 22 г.	Брой проведена дейност
Провеждане на състезание по правопис и краснопис „Бъди грамотен“ за ученици от V клас.	Учители по БЕЛ	декември, 22 г.	Брой проведена дейност
Отбелязване на международния ден на възрастните хора – 1.10. Посещение с ученици на Дома за стари хора – Сливен. Изработване и предоставяне на поздравителни картички и подаръци – настолни игри и други	Педагогически съветник	октомври, 22 г.	Брой обхванати ученици
2 април – Международен ден на детската книга Четене на откъси от любими книги за ученици от V до VII клас;	Учители по БЕЛ	април, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Свети Валентин и Трифон зарезан – дискусия на тема „Актуална ли е темата за любовта“	Педагогически съветник	февруари, 23 г.	Брой обхванати ученици
Ден на българското кино – 13.01 – прожекция на откъси от български	Педагогически съветник	януари, 23 г.	Брой обхванати ученици

култови филми. Среща на тема „Моят любим български филм/актьор“			
Световен ден на психичното здраве – 10.10. – среща- разговор на ученици с психиатър и педагогическия съветник относно стигмата.	Педагогически съветник	октомври, 22 г.	Брой обхванати ученици
Международен ден на хората с увреждания – 3.12 – среща с председателя на общинската организация на инвалидите. Разговор на педагогическия съветник на тема „Силата на думите“	Педагогически съветник	декември, 22 г.	Брой обхванати ученици
Световен ден за информираност за аутизма – 02.04 – информационна кампания и прожекция на филм.	Педагогически съветник	април, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Световен ден на поезията – конкурс за рецитация	Учители БЕЛ	март, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Ден на българското радио – 25.01 – посещение в студиото на Местна радиостанция	Учители БЕЛ	Януари, 2023 г.	Брой обхванати ученици
8 юни – Световен ден на океана Конкурс за изготвяне на презентация по темата.	Учители ИТ и география и икономика	март, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Световен ден на котката – 17.02. – фотоизложба на тема „Моят домашен любимец“	Педагогически съветник	Февруари, 2023 г.	Брой обхванати ученици
17 май – Международен ден на предизвикателството и българския спорт организиране на празник на спорта.	Учители по спорт	Май, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Отбелязване на Международен на музиката (1.10.) – посещение с ученици	Педагогически съветник	октомври, 22 г.	Брой обхванати ученици

на репетиция на Симфоничния оркестър и запознаване с видовете инструменти			
Провеждане на вечер в общежитието, посветена на 200 години от рождението на Добри Чинтулов – български възрожденски поет и културно-просветен деец.	Възпитатели	септември, 22 г.	Брой обхванати ученици
Ден на Ботев и загиналите за свободата на България – организиране на викторина за герои от Сливен	Учител по история и цивилизации	Юни, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Ден на библиотечния работник – 11.05. – посещение на библиотеката – партньор с поздрав към служителите	Учител по БЕЛ	11 май, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Международен ден на Червения кръст – 08.05. – среща с представители на Областния съвет на БЧК и на младежката организация - БМЧК	Педагогически съветник	08 май, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Ден на репродуктивното здраве – 25.06. – организиране на беседи в малки групи	Педагогически съветник	23 юни, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Ден на храбростта на българската армия – 06.05. – запознаване на учениците с откъси от произведения, посветени на победи на българските воители	Учител по история и цивилизации	05 май, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Световен ден на кукления театър – Среща с актьор от сливения куклен театър	Педагогически съветник Класни ръководители	септември, 22 г.	Брой обхванати ученици
Международен ден на хумора и сатирата – конкурс за скеч/виц	Педагогически съветник Класни ръководители	Март, 2023 г.	Брой обхванати ученици
Участие на ученици в различни училищни кампании за повишаване на интереса към екипната работа в	Педагогически съветник Класни ръководители	01.09.22 – 30.06.23 г.	Брой проведени кампании

<p>училище – отбелязване на: 15 октомври - Международен ден на белия бастун – посещение на клуба на слепите 16 ноември - Световния ден на толерантността 20 ноември - Световен ден на жертвите от пътни катастрофи 25 ноември - Международен ден за елиминиране на насилието срещу жените 1 декември - Световен ден на болните от СПИН – информационна кампания 22 април – Международен ден на Земята– изготвяне на презентация и табло 31 май - Световен ден без тютюнопушене 1 юни - Международен ден на децата 26 юни - Международен ден против употребата и търговията с наркотици</p>			
<p>Провеждане на допълнителни консултации на ученици с обучителни затруднения по различни учебни предмети</p>	<p>Учители по учебни предмети</p>	<p>Постоянен</p>	<p>Брой обхванати ученици и проведени консултации</p>
<p>Провеждане на интерактивни уроци по различни предмети По-голяма атрактивност на преподавания материал чрез електронни уроци, онагледяване, практическа насоченост.</p>	<p>Учители по учебни предмети</p>	<p>Постоянен</p>	<p>Брой проведени интерактивни и електронни уроци</p>

Провеждане на часове по български език и литература, философия и информационни технологии в регионалната библиотека			
Подобряване на МТБ с цел училището да бъде по-привлекателно място	Директор	Постоянен	
Работа по НП „Подкрепа на образователните медиатори и социалните работници“ Назначаване на двама образователни медиатори.	Директор	Постоянен	Назначени образователни медиатори
Работа по НП „Заедно в изкуствата и спорта“ – сформирани на две групи в областта на изкуствата	Директор	01.09.2022 - 30.06.2023 г.	Брой обхванати ученици
Проучване чрез анкети и др. методи на желанието за участие на учениците в извънкласни дейности	Педагогически съветник	Септември, 2022 г.	Брой анкети
Международен ден на музейното дело – 18.05. – посещение на музея на текстилната индустрия	Стефка Атанасова, Гергана Донева	май, 23 г.	Брой групи и брой обхванати ученици
Международен ден на птиците – 01.04 – среща с орнитолог сред природата	Гергана Донева	Април, 23 г.	Брой групи и брой обхванати ученици
Формиране на групи по занимания по интереси в зависимост от желанието на учениците.	Педагогически съветник Ръководители на групи	X, 2022 г.	Брой групи и брой обхванати ученици
Кариерно ориентиране и консултиране в различните възрастови групи за мотивиране и продължаване на образованието и придобиване на квалификация. Партньорство с Центъра за кариерно	Педагогически съветник и класни ръководители	01.09.2022 - 30.06.2023 г. по тематични планове за часа на класа	Брой проведени срещи

ориентиране			
Социализиране и интегриране на учениците, за които българският език не е майчин	Педагогически съветник и класни ръководители	постоянен	Брой брошури, табла
Подкрепа за деца и ученици със СОП с оглед ранната им социализация	Педагогически съветник, Класни ръководители, ЕПЛР, РЦППО	постоянен	Брой брошури, табла
РАБОТА С РОДИТЕЛИ И ОБЩЕСТВЕН СЪВЕТ			
Включване на родителската общност за повишаване на активността ѝ и сътрудничеството с училищното ръководство	Директор, ЗДУД, класни ръководители, педагогически съветник	Постоянен	Брой инициативи
Провеждане на индивидуални разговори с родители на деца в рискови групи	Класни ръководители, Педагогически съветник	Постоянен	Брой срещи
Оказване на консултативна подкрепа на родители, които имат проблемна комуникация с децата си	Педагогически съветник	Постоянен	Брой проведени срещи
Работа с Обществения съвет с цел подпомагане дейността по превенция на ранното отпадане на ученици от училище	Обществен съвет Учители, ръководство	Постоянен	Брой инициативи
Провеждане на състезание по математика с ученици от 10 клас	Учители по математика	Април, 2023 г.	брой обхванати ученици
Световен ден на потребителя – среща с представител на Комисията на потребителите	Педагогически съветник	март, 23 г.	брой обхванати ученици
Разчупване стереотипа на провеждане на родителски срещи. Училището да се превърне в медиатор за срещи между родители и различни специалисти с цел по-доброто възпитание на децата им.	Директор, ЗДУД, ЗДСД, Класни ръководители Педагогически съветник	Х, 2022	Брой проведени срещи

Прилагане на нови подходи в работата с родителите: активното включване и партньорство в дейности на училището: -Ден за защита на околната среда - залесяване двора на училището, съвместно с родители -Международен ден на детето – организиране на празник, съвместно с родителите -Европейски ден на здравословното хранене – 08.11. – демонстрация „Моята любима здравословна рецепта“, съвместно с родители	Директор, класни ръководители педагогически съветник	Септември – юни	Проведени инициативи
Сътрудничество с различни организации - Дирекция „Социално подпомагане”, отдел „Закрила на детето”, МКБППМН, ПИЦ, Младежки дом, Комисия за борба с трафика на хора и други	педагогически съветник класни ръководители	01.09.2022 г. -30.06.2023 г.	Брой срещи
РАБОТА С УЧИТЕЛИ			
Квалификация на педагогическите специалисти, насочено към идентифициране и справяне със случаите на риск от преждевременно напускане на училище	Директор, учители	Постоянен	Брой обучени учители
Повишаване на методическата подготовка на педагогическите специалисти в училището	Директор, РУО	Постоянен	Брой обучени учители
Вътрешноквалификационна дейност – споделяне на добри практики в	Директор, Председатели на МО, педагогически съветник	Постоянен	Брой проведени семинари, лектории, беседи

обучението по учебни предмети с цел подобряване качеството на предоставяното обучение			
Повишаване на достъпа до съвременни ИКТ и активно използване на интерактивната дъска и интерактивния дисплей в учебния процес	учители	Постоянен	Брой проведени занимания и открити уроци
Обмен на добри и работещи практики с други спортни училища	Директор, учители	Постоянен	Брой срещи
РАБОТА НА ЕКИПА ПО ОБХВАТ И ЗАДЪРЖАНЕ			
Работа на екипа по Механизма за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане на учениците в образователната система	Членове на екипа, Директор, ЗДУД, класни ръководители	Постоянен	Брой срещи, брой посетени адреси и изготвени протоколи
КОМПЕНСИРАНЕ НА ЕФЕКТА ОТ ПРЕЖДЕВРЕМЕННОТО НАПУСКАНЕ НА УЧИЛИЩЕ			
Отчет на дейностите и мерките по програмата	Директор	Февруари, 2023 г. Юли, 2023 г.	Брой отчети
Планиране на дейности в плана на класа, насочени към идентифициране на ученици в риск и индивидуалното им консултиране	Класни ръководители	Постоянен	Брой проведени срещи

Настоящата програма е приета на заседание на Педагогическия съвет с протокол № 14 от 31.08.2022 г.

Настоящата програма е отворена и може да бъде променяна и допълвана при необходимост.